

MEANDER 1–4/2008

LUCYNA STANKIEWICZ
(Wrocław)**LUDWIKA RYCHLEWSKA (1917–2010) –
CZŁOWIEK WIELKIEGO FORMATU**

Urodziła się 14 kwietnia 1917 roku we Lwowie, „mieście zieleni i wzgórz..., kasztanów i bżów”, jak o nim śpiewano, ale przede wszystkim znaczącym ośrodkiem uniwersyteckim. Tu ukończyła w 1936 roku Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Królowej Jadwigi. Ważnym czynnikiem kształtującym młodzież w owym gimnazjum było harcerstwo. Ten ruch społeczno-wychowawczy, zapoczątkowany w Polsce przez Andrzeja Małkowskiego w 1910 roku na wzór starszego tylko o parę lat angielskiego skautingu Roberta Baden-Powella, miał na celu rozwój aktywności młodzieży, jej samodzielności i wrażliwości społecznej. Czynnie uczestniczyła w nim także Ludwika Rychlewska. Najpierw prowadziła gromadę zuchową w szkole im. Teofila Lenartowicza (wraz z Michaliną Romanowicz, „Miką”). Później, w 1936 roku, była drużynową IX Lwowskiej Drużyny Harce-

Defilada IX Lwowskiej Drużyny im. Haliny Grabskiej, Lwów.
Harcerki prowadzi Ludwika Rychlewska. Fot. ze zbiorów prywatnych Ludwika Rychlewskiej

Przewóz księgozbioru Seminarium Filologii Klasycznej do oo. Dominikanów i Ossolineum (1942 lub 1943 r.), Lwów.

Na koźle, obok woźnicy, siedzi Ludwika Rychlewska.

Fot. ze zbiorów Ludwiki Rychlewskiej

rek im. Haliny Grabskiej¹, współpracując z koleżankami Zdzichą Troszkiewicz, Marią Arbaszewską („Muchą”), Basią Böhm i Zosią Kurpiel.

W latach 1936–1939 studiowała w grodzie nad Pełtwią filologię klasyczną na Uniwersytecie Jana Kazimierza. Podczas okupacji sowieckiej kontynuowała studia; z jednej strony oficjalnie na tymże uniwersytecie, ale już imienia Iwana Franki, z drugiej zaś w ramach tak zwanego tajnego, podziemnego nauczania pod kierunkiem wybitnych uczonych, profesorów Jerzego Kowalskiego, filologa i literata, Jerzego Manteuffla, hellenisty, egiptologa i papirologa, Ryszarda Ganszyńca – uczonego o wszechstronnej wiedzy, w tym religioznawcy, Edmunda Bulandy – archeologa, Jerzego Kuryłowicza – językoznawcy, Romana Ingardeńca, znawcy filozofii. Równocześnie uczestniczyła w tajnym nauczaniu młodzieży jako nauczycielka języka łacińskiego. Wyżej wymienieni profesorowie w tych trudnych czasach byli dla studentów wzorem patriotyzmu, autorytetem moralnym i naukowym, a domy ich, zwłaszcza państwa Manteuffłów, ostoją i miejscem odbywania tajnych seminariów – aż do pamiętnego, bolesnego opuszczenia Lwowa, jesienią 1945 roku.

¹ Halina Grabska – harcerka z Płocka, która zginęła w obronie Lwowa.

Podczas okupacji niemieckiej pracowała Ludwika Rychlewska jako ekspedientka w herbaciarni, prowadzonej przez profesorów Kowalskiego i Manteuffla. Warto nadmienić, że wypieków na sprzedaż dostarczały żony profesorów, ratując w ten sposób budżet domowy. Herbaciarnia ta była placówką polskości i czytelnictwa, ściągali bowiem do niej mieszkańcy Lwowa z najdalszych nawet dzielnic miasta. Pracowała także w Instytucie profesora Rudolfa Weigla, słynnego twórcy szczepionki przeciw tyfusowi plamistemu.

Pod kierunkiem profesora Jerzego Kowalskiego rozpoczęła pracę nad dySSERTacją magisterską pod tytułem *In anonymum Hermogenis Statuum interpretem cum Nilo collatum observationes criticae*. Uwieńczeniem pierwszego etapu rozwoju naukowego były dwa egzaminy końcowe studiów z zakresu filologii klasycznej, odbywające się w języku łacińskim: pierwszy to w 1945 roku na ówczesnym Uniwersytecie Iwana Franki, tzw. *dierżawnyj ispyt*, o rzymskich echach prologu do *Aitiów* Kallimacha – *De elegia Telchinia eiusque apud poetas Romanos vestigiis* (praca pod kierunkiem profesora Manteuffla), drugi egzamin – oficjalny egzamin magisterski Ludwiki Rychlewskiej, już w czasach wrocławskich (w maju 1946 roku), według powojennego programu na podstawie wspomnianej pracy z zakresu retoryki greckiej – porównanie dwóch komentarzy do traktatu Hermogenesa *De statibus*, anonimowego i Nilosa. Zdawała ten egzamin przed komisją, w skład której wchodził, poza profesorem Kowalskim, profesor Jerzy Manteuffel. Rozprawa ta została podzielona na dwie części, które opublikowano w pierwszym i drugim tomie wznowionego po wojnie czasopisma „Eos”². Praca magisterska stanowiła przyczynek do nowego wydania *De statibus (O określaniu spraw spornych)* Hermogenesa, podjętego przez profesora Kowalskiego. Należy zauważyć, że traktat retoryczny *De statibus* był pierwszą polską książką filologiczną wydaną we Wrocławiu. O imponującym znaczeniu badań Pani Profesor świadczy między innymi to, że już ta wczesna rozprawa była i wciąż jest cytowana przez najbardziej uznanych na świecie uczonych.

Kolejnym etapem studiów prof. Rychlewskiej były badania w dziedzinie leksykografii łacińskiej, prowadzone pod kierunkiem światowej sławy uczonego – profesora Władysława Strzeleckiego. Wyniki tych studiów opublikowano w pracy pt. *De Verriana hexametros afferendi ratione*³. W tym samym okresie publikowała Pani Profesor prace o charakterze popularnonaukowym, na przykład artykuł o rzymskich zwyczajach weselnych⁴.

² *In anonymum Hermogenis Statuum interpretem* (Rh. Gr. VII, 397–442 Walz) *cum Nilo* (Par. Gr. Suppl. 670 sqq. 36^v–65^v) *collatum observationes criticae*, Eos 41, 1940–1946, s. 173–184 i 42, 1947, s. 195–211. Drogi naukową Profesor Ludwika Rychlewskiej już wcześniej przedstawiła uczennica Pani Profesor, Władysława Jamróz (zob. *Classica Wratislaviensia* 15, 1991, s. 3–7).

³ *De Verriana hexametros afferendi ratione*, Eos 43, 1948–1949, s. 186–197.

⁴ *Zwyczajowe weselne u Rzymian*, Meander 4, 1949, s. 65–82.

Przedmiotem studiów Uczzonej była również zachowana fragmentarycznie twórczość tragediowa Enniusza. Ludwika Rychlewska napisała wówczas artykuł, w którym udowodniła, że wiersze poematu *De rerum natura* (I 62–101) Lukrecjusza są wzorowane na tragedii Enniusza *Iphigenia*, a nie na jej wzorze greckim⁵. Z przeprowadzonych badań jednoznacznie wynika, że autor poematu, przedstawiając ofiarę Ifigenii, wykorzystał w swoim utworze rzymską wersję mitu, według której Ifigenia umiera. Grecka legenda głosiła, że tytułową bohaterkę ocaliła bogini łowów, łucznictwa i, paradoksalnie, obrończyni dzikich zwierząt – Artemida, podstawiając na jej miejsce na ołtarzu ofiarnym łanię.

W 1958 roku na posiedzeniu Komitetu Nauk o Kulturze Antycznej PAN Ludwika Rychlewska wygłosiła odczyt pod tytułem *Turpiliusz i jego komedie*, który doczekał się druku⁶. W następnych latach również publikowała prace o tym autorze zaginionych komedii rzymskich⁷.

Tytuł doktora filozofii uzyskała w 1951 roku na podstawie dysertacji *Quaestiones Nonianae*⁸. W swojej pracy Uczzona uzupełniła wyniki badań Wallace'a Martina Lindsaya nad źródłami i kompozycją dzieła leksykografa Noniusza *De compendiosa doctrina (Kompendium wiedzy)*. Między innymi opracowała schematyczny wykaz 41 źródeł Noniusza dla ksiąg XI–XX jego dzieła. Po pięćdziesięciu latach, 26 czerwca 2001 roku, odbyło się na Uniwersytecie Wrocławskim uroczyste odnowienie tego doktoratu⁹.

Pracę habilitacyjną stanowiło wydanie krytyczne fragmentów komedii Turpiliusza, opublikowane w 1962 roku¹⁰. Publikacja ta składa się z trzech części: wstępu, edycji fragmentów oraz wszechstronnego komentarza do edycji. Drugie wydanie tej pracy ukazało się dziewięć lat później, w 1971 roku w Lipsku, w serii *Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana*¹¹. Autorka wzbogaciła publikację o nowe obserwacje, obejmujące aparat krytyczny, komentarz językowy i sytuacyjny, a także indeks autorów. Książka wzbudziła ogromne zainteresowanie świata naukowego, czego dowodem były recenzje autorstwa takich uczonych jak Nino Scivoletto czy Ettore Paratore (pierwsze wydanie zrecenzował zmarły niedawno Geoffrey Arnott).

Po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego (16 października 1961 roku) Badaczka powróciła do studiów nad dziełem Noniusza. Wyniki badań przedsta-

⁵ *De Ennii Iphigenia*, Eos 49, 1958, s. 71–81.

⁶ Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN, 3, 1960, s. 38–40.

⁷ *Turpiliusz*, Eos 51, 1961, s. 85–88 i *O Turpiliuszu słów kilka*, Meander 13, 1963, s. 375–391.

⁸ *Quaestiones Nonianae. De librorum XI–XX compositione et fontibus*, [w:] *Tragica*, t. II, PWN, Wrocław 1954 (Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, seria A, nr 54), s. 117–141.

⁹ Zob. L. Stankiewicz, *Uroczystość odnowienia doktoratu Profesor Ludwika Rychlewskiej*, Przegląd Uniwersytecki, 2001 nr 9 (66), s. 7–9.

¹⁰ *Turpilius comici fragmenta*, Ossolineum, Wratislaviae 1962 (Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, seria A, nr 76).

¹¹ *Turpilius comici fragmenta*, Teubner, Lipsiae 1971.

Z jubileuszowych uroczystości Wydawnictwa Teubnera w Lipsku.
 Powitanie przez dyrektora wydawnictwa, stoją obok siebie profesorowie
 Ludwika Rychlewska i Jerzy Łanowski. Fot. ze zbiorów prywatnych L. Rychlewskiej

wiła w dwóch artykułach¹². W pierwszym z nich udowodniła, że rękopis Lukrecjusza, z którego korzystał Noniusz, reprezentował inną klasę niż archetyp, z którego pochodzą zachowane rękopisy Lukrecjusza. W drugiej pracy wykazała, że leksykograf czerpał cytaty z komedii Newiusza głównie z drugiej ręki, ale znał oryginał jego sztuki *Gymnasticus*.

O różnorodności zainteresowań Uczzonej świadczyć może wydanie w 1970 roku przez Wydawnictwo Ossolineum Jej przekładu z języka greckiego romanisu *Opowieści efeskie czyli o miłości Habrokomesa i Antii Ksenofonta z Efezu*¹³. Wstęp tej translacji (84 strony) stanowi niemal monografię romanisu antycznego. Kolejna publikacja: *Metamorfozy Apulejusza na tle romanisu greckiego*¹⁴, dowodzi, że dzieło Apulejusza jest wzorowane na romansie greckim, ale autor korzystał również z motywów pojawiających się w innych gatunkach literackich.

¹² *De Lucretii exemplari a Nonio Marcello adhibito*, Eos 54, 1964, s. 263–268, *De Nonii comoediarum Naevianarum notitia*, Eos 57, 1967/1968, s. 203–210.

¹³ *Opowieści efeskie czyli o miłości Habrokomesa i Antii*, Ossolineum, Wrocław 1970. Wznowienie przekładu ukazało się nakładem Ossolineum – De Agostini, Wrocław – Warszawa 2006.

¹⁴ *Metamorfozy Apulejusza na tle romanisu greckiego*, Meander 35, 1980, s. 145–156.

Profesorem nadzwyczajnym została mianowana Ludwika Rychlewska 11 października 1972 roku. Wkrótce Państwowe Wydawnictwo Naukowe powierzyło Jej przygotowanie zarysu historii literatury rzymskiej do pierwszego tomu *Dziejów literatur europejskich*¹⁵. Kolejna praca Pani Profesor, *Historia literatury rzymskiej. Literatura okresu republiki*¹⁶, ukazała się w 1980 r. Dwa lata później na rynku księgarskim pojawił się *Słownik pisarzy antycznych* pod redakcją Anny Świderkówny¹⁷. W słowniku tym Ludwika Rychlewska opracowała 30 haseł, a ponadto recenzowała wszystkie hasła w części łacińskiej.

Uczona była również autorką wielu haseł w *Encyklopedii katolickiej* Towarzystwa Naukowego KUL¹⁸. Prowadząc badania nad tragedią Szymona Szymonowicza *Castus Ioseph* napisała artykuł pt. *De Simone Simonida, Polonorum „poeta regio” eiusque fabula, quae Castus Ioseph inscribitur*¹⁹. Ukazał się również artykuł o Durinim, włoskim wydawcy poezji Szymonowicza²⁰.

Charakter popularnonaukowy mają prace publikowane w „Meandrze”, np. *Habent sua fata fibulae* o kwestionowanej autentyczności spinki z Praeneste, *Sekstus Propercjusz, poeta gorącej miłości* czy *Colloquium Tullianum w Merano* – wspólna ze śp. profesorem Marianem Plezią relacja z sesji naukowej w Merano²¹.

Na kongresach „Eirene” wygłaszała Pani Profesor referaty, np. *Die Rolle des Verfassers in der römischen Palliata* (1979 rok)²² i *Vergils Bucolica bei Nonius Marcellus* (1982 rok)²³, które doczekały się publikacji.

W czasopiśmie „Eos” zamieszczała Uczona recenzje wielu prac, m.in. pracy Ernsta Howalda, *Das Wesen der lateinischen Dichtung* (Erlenbach – Zürich

¹⁵ *Dzieje literatur europejskich*, t. I, oprac. W. Floryan, PWN, Warszawa 1977 (wyd. II: 1979).

¹⁶ *Historia literatury rzymskiej. Literatura okresu republiki*, Wydawnictwo UW, Wrocław 1980.

¹⁷ *Słownik pisarzy antycznych*, oprac. A. Świderkówna, Wiedza Powszechna, Warszawa 1982 (wyd. II: 1990, wyd. III: 2001).

¹⁸ *Encyklopedia katolicka*, oprac. E. Gigilewicz, TN KUL, Lublin 1973–.

¹⁹ *De Simone Simonida, Polonorum „poeta regio” eiusque fabula, quae Castus Ioseph inscribitur*, [w:] *Studia Neolatina. Rozprawy i szkice dedykowane Profesor Marii Cytowskiej*, oprac. M. J. Mejór i B. Milewska-Ważbińska, Instytut Filologii Klasycznej UW, Warszawa 2003, s. 25–36. Zob. także *De Simone Simonida...*, [w:] *De philosophiae, epicae poesis et historiae initiis apud Romanos*, Istituto Nazionale di Studi Romani, Roma 1987 (*Academia Latinitati Fovendae, Commentarii* 11), s. 67–79.

²⁰ *De Angelo Maria Durini, Mediolanensi, Simonis Simonidae poesis editore*, ibid., s. 80–81.

²¹ *Habent sua fata fibulae*, *Meander* 37, 1982, s. 251–264, *Sekstus Propercjusz, poeta gorącej miłości*, *Meander* 40, 1985, s. 285–299, *Colloquium Tullianum w Merano*, *Meander* 41, 1986, s. 382–392.

²² *Die Rolle des Verfassers in der römischen Palliata*, [w:] *Problemy antičnoj istorii i kultury. Doklady XIV Meždunarodnoj Konferencii Antičnikov Socialističeskich Stran (EIRENE)*, t. II: *Izobraženie čeloveka v antičnoj literaturie i iskusstve*, Akademija Nauk SSSR. Otdelenie Istorii, Erevan 1979, s. 159–164.

²³ *Vergils Bucolica bei Nonius*, *Listy Filologicke* 105, 1983, s. 53–57.

1948)²⁴ czy książki Manfreda Hausera, *Der römische Begriff „Cura”* (Winterthur 1954)²⁵. Recenzowała także wydanie fragmentów epepei Newiusza *Bellum Punicum* autorstwa Władysława Strzeleckiego²⁶ i wiele innych publikacji.

W późniejszych latach często publikowała biogramy i wspomnienia o wielkich, nieżyjących już kolegach – filologach klasycznych, na przykład o swoim mistrzu profesorze Władysławie Strzeleckim²⁷, o profesor Lidii Winniczuk²⁸, o profesorze Jerzym Łanowskim²⁹, koledze ze Lwowa. Pisała także po łacinie artykuły okolicznościowe: *In natalem septuagesimum Ioannae Ławińska-Tyszkowska Professoris Wratislaviensis*; *In natalem septuagesimum Aliciae Szastyńska-Siemion Professoris Wratislaviensis*³⁰.

W ramach stypendium Forda odbywała liczne staże naukowe w Szwajcarii, między innymi w Zurychu, Bazylei (lata 1958–1959), w Wiedniu, w Vandœuvres pod Genewą i Bernie. Pani Profesor była (od 1984 roku) członkiem międzynarodowej Academia Latinitati Fovendae z siedzibą w Rzymie.

Kiedy uzyskała tytuł profesora zwyczajnego (1983 rok), zaczęła przygotowywać do wydawanych w Genui „Studi Noniani” artykuł pt. *De Titinii memoria apud Nonium servata*³¹. Była to kontynuacja zainteresowań leksykografią łacińską.

Kolejne lata poświęciła Uczona pracy (wspólnie z profesor Marią Cytowską i profesor Hanną Szelest) nad pierwszym tomem wielotomowej historii literatury rzymskiej, obejmującym literaturę epoki archaicznej. Książka ukazała się w 1996 roku w Warszawie³².

Dydaktykę profesor Ludwika Rychlewska zawsze traktowała bardzo poważnie i nie powinno to dziwić, ponieważ reprezentowała Uczona najlepsze tradycje polskiej filologii klasycznej. Była promotorem wielu prac magisterskich oraz

²⁴ Eos 44, 1951, s. 131–134.

²⁵ Eos 47, 1954/1955, s. 352–355.

²⁶ Eos 55, 1965, s. 213–214, w języku łacińskim.

²⁷ *Władysław Strzelecki 1905–1967*, [w:] *W kręgu wielkich humanistów. Kultura antyczna w Uniwersytecie Warszawskim po I wojnie światowej*, oprac. I. Biezuńska-Małowist, PWN, Warszawa 1991, s. 84–89; *Profesor Władysław Strzelecki (1905–1967)*, [w:] *Mistrz Władysław Strzelecki (1905–1967)*, oprac. L. Stankiewicz, Wydawnictwo UWr, Wrocław 2006, s. 11–23.

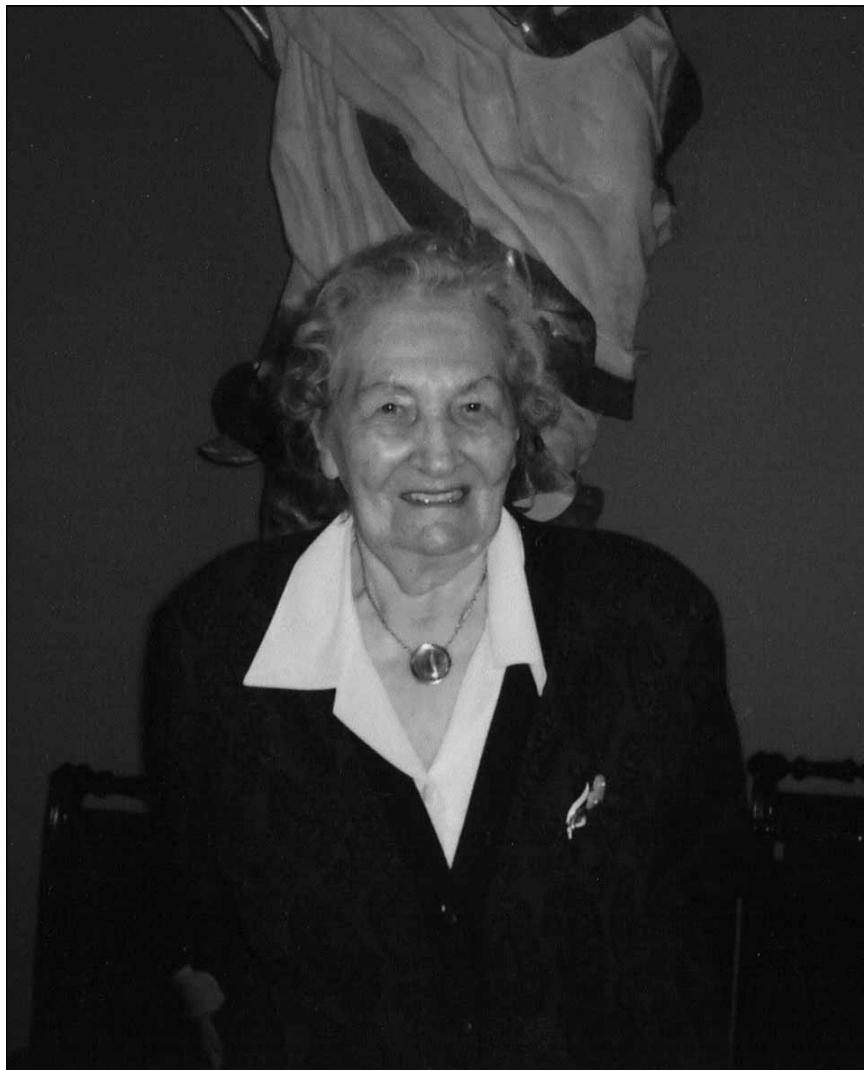
²⁸ *Śp. Lidia Winniczuk (wspomnienie poświęcone pamięci Profesor Lidii Winniczuk)*, Meander 49, 1994, s. 453–455 (ukazało się w 1995 roku).

²⁹ *Jerzy Łanowski (5 czerwca 1919 – 24 stycznia 2000 roku). Osobiste wspomnienie*, [w:] *Jerzy Łanowski (1919–2000). Uczony, tłumacz, popularyzator*, oprac. L. Stankiewicz, Wydawnictwo UWr, Wrocław 2004, s. 25–33.

³⁰ *In natalem septuagesimum Ioannae Ławińska-Tyszkowska Professoris Wratislaviensis*, *Classica Wratislaviensia* 24, 2004, s. 9–11; *In natalem septuagesimum Aliciae Szastyńska-Siemion Professoris Wratislaviensis*, *Classica Wratislaviensia* 26, 2005, s. 9–12.

³¹ Zob. Jamróz, op. cit. (zob. wyżej przyp. 2).

³² *Literatura rzymska: okres archaiczny*, PWN, Warszawa 1996. Książka ta jest dedykowana profesorowi Kazimierzowi Morawskiemu (1852–1925).

Jedno z ostatnich zdjęć Pani Profesor, Wrocław.
Fot. z archiwum autorki artykułu

doktorskich (dr Krystyna Mielczarek, dr Władysława Jamróz, ks. dr Franciszek Filipek i pisząca te słowa).

Zawsze aktywnie uczestniczyła w życiu Instytutu Filologii Klasycznej UW, Wydziału Filologicznego oraz Uniwersytetu. Była prodziekanem do spraw dydaktycznych, dyrektorem Instytutu Filologii Klasycznej i Kultury Antycznej. Brała udział w pracach Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego (prezes I Wydziału przez dwie kadencje). Pełniła funkcję prezesa Koła Wrocławskiego Polskiego To-

warzystwa Filologicznego. Ponadto była członkiem prezydium Komitetu Nauk o Kulturze Antycznej PAN, a także członkiem honorowym Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Filologicznego. Począwszy od 1982 roku przewodniczyła Komitetowi Okręgowemu Olimpiady Języka Łacińskiego we Wrocławiu.

Za pracę naukową i dydaktyczną Profesor Ludwika Rychlewska otrzymała wiele odznaczeń, z których szczególnie ceniła Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1973 rok), Medal Komisji Edukacji Narodowej (1992 rok), a także Medal Uniwersytetu Wrocławskiego (1995 rok).

W 1987 roku Pani Profesor przeszła na emeryturę, ale nie zaprzestała działalności naukowej. W tym bowiem czasie napisała podręcznik *Dzieje literatury rzymskiej*³³ oraz opublikowała kilka artykułów w języku polskim i łacińskim³⁴.

Kiedy Uczona skończyła dziewięćdziesiąt lat, Instytut Filologii Klasycznej i Kultury Antycznej, przyjaciele, koledzy i studenci zorganizowali dla uczczenia tej rocznicy 20 i 21 kwietnia 2007 roku w Auli Leopoldyńskiej Uniwersytetu Wrocławskiego ogólnopolską sesję naukową pod patronatem władz Uniwersytetu. Tom jubileuszowy poświęcony Jubilatce ukazał się jako numer specjalny rocznika „Classica Wratislaviensia”³⁵. W ten sposób luminarze nauki polskiej, a także młodzi pracownicy złożyli hołd wybitnej Badaczce literatury rzymskiej.

Na koniec wreszcie, co należy szczególnie podkreślić, mało kto wie, że Profesor Rychlewska uczestniczyła w wielu akcjach charytatywnych, przez całe życie wspomagała materialnie swoje koleżanki emerytki, obdarowywała wsparciem psychicznym i finansowym ludzi będących w potrzebie, w nieszczęściu. Robiła to cicho, bez rozgłosu – i tak odeszła od nas 2 września 2010 roku – cicho, nie trzaskając drzwiami.

Supremum vale.

ARGUMENTUM

Ludovicae Rychlewska, feminae doctissimae et humanissimae, cui praecipuam famam attulerunt studia Nonio Marcello et fabulae palliatae Romanae dicata, vita opera moresque laudantur.

³³ *Dzieje literatury rzymskiej*, Wydawnictwo UWr, Wrocław 2005.

³⁴ Zob. wyżej, przyp. 27–29.

³⁵ *Libet sapere sine pompa, sine invidia*, *Classica Wratislaviensia* 28, 2008.